

Лоцинська Н.В., доцент кафедри
юридичного документознавства
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат філологічних наук

СПІЛЬНЕ І ВІДМІННЕ В ЮРИДИЧНИХ ШТАМПАХ І КЛІШЕ

Уживання готових стійких виразів характерне для розмовного, наукового, публіцистичного стилів. Для офіційних зносин наявність мовленнєвих стандартів є основною стилетворчою рисою. Стійкі юридичні формули - обов'язковий атрибут законодавчої техніки. Юристи володіють широким набором графаретних виразів, уміють доречно їх використовувати. Традиція використання офіційних кліше ведеться з давнини. Вживання постійних мовних формул було обов'язковим при складанні офіційних паперів ще з середніх віків.

Стандартні частовживані слова і конструкції називають по-різному: канцеляризми, штампи, кліше. При цьому в лінгвістичній науці відсутня єдність у визначенні даних понять і їх оцінці. При формулюванні дефініції «канцеляризм» виразно виявляють два підходи. Одні дослідники називають канцеляризмами слова і звороти, властиві для різного роду ділового листування і документації, підкреслюючи їх закономірність і доречність у відповідному контексті. Інші вважають канцеляризмами готові, впізнавані слова та вирази, вжиті у щоденному живому мовленні або в художній літературі без спеціального стилістичного навантаження. На нашу думку, термін «канцеляризми» доречний тільки відносно стандартизованих, повторюваних стійких виразів, вжитих в офіційно-діловому стилі мови.

Щодо поняття штамп, то ним все частіше в лінгвістичній літературі позначаються не будь-які стійкі вирази, а тільки ті, що втратили початковий зміст у зв'язку з частим вживанням. Штампи вважають словесним вираженням вбогості мислення, невмінням чітко висловлювати свої думки. Вживання таких стійких мовних одиниць отримало негативну оцінку. Деякі дослідники вказують на хиткість і непевність між поняттями

штамп і кліше. Іноді одні й ті же регулярно вживані стійкі форми одні дослідники відносять до штампів, а інші - до кліше [7, с. 13].

Для встановлення понятійних меж між цими термінами можна на підставі різноманітних визначень, які наводяться в лінгвістичній літературі, зіставити характеристики кліше і штампа за такими параметрами, як чіткість, функціональність, стилістична маркованість, роль у мовленні, оцінка адресата. Відмінності між поняттями подаємо в таблиці:

Основні параметри	Кліше	Штамп
Чіткість	Лаконічне, доречне, однозначне вираження думки	Неоднозначне, нечітке, розмите передавання змісту
Функціональність	Наявність функціональності і як необхідного конструктивного елементу	Втрата комунікативних функцій
Роль в мовленні	Економічне висловлення думки, пришвидшення інформаційного обміну	Затемнення основного змісту висловлювання, засмічування мови
Стилістична маркованість	Стилістично нейтральне мовне утворення	Стилістично забарвлене мовне утворення
Ставлення адресата	Не викликає негативних емоцій у слухача і читача	Викликає негативне сприйняття адресата
Причини виникнення	Висока частотність однотипних мовленневих ситуацій	Низька мовленнева культура

Штамповане мовлення найчастіше зустрічається в засобах масової інформації. Штampi проникають і в юридичну галузь, але значно рідше. Вони можуть з'явитись у професійному мовленні юристів як вживання надлишкових елементів. Так, дослідниця Н.М. Івакіна юридичними штампами вважає словосполучення на зразок кримінальна справа по звинуваченню, де слова по звинуваченню зайві, бо є слово кримінальна [6, с. 28].

Спільними рисами як для штампів, так і для кліше є їх повторюваність і впізнаваність, однак ці риси мають різні виявлення. Для офіційно-ділового стилю справедливим вважається вислів, що «кліше - це помічник того, хто складає і читає документ; штамп - шкідник для того, хто пише і говорить» [4, с. 15]. Синонімами до поняття кліше в літературі виступають ділові стандарти, мовні стандарти, стандартизовані одиниці, стандартні мовленнєві звороти.

Виявити в законодавчих текстах клішовані або стандартизовані одиниці допомагають такі їх основні категоріальні прикмети як впізнаваність та стійкість. Під впізнаваністю розуміємо їх регулярне використання в мовленні у вигляді готових мовних одиниць. Стійкість проявляється в однозначній відповідності мовленнєвої одиниці і позначуваної нею реалії. У лігвістичній літературі існують різні підходи до класифікації кліше. Так, виділяються кліше, згруповані за певним стилем або жанром: газетні, наукові, розмовні, справочинні. Кліше певного стилю у свою чергу класифікують залежно від їх функцій в тексті, лексико-граматичній співвідношеності, тематичній приналежності. Одна із відомих класифікацій кліше розподіляє їх у чотири групи: кліше з функцією номінації; кліше з функцією конкретизації; кліше з функцією зв'язку; кліше з функцією тематичної приналежності [7, с. 16].

Н.М. Івакіна до складу юридичних кліше включає: стійкі предикативні одиниці (розслідуванням встановлено), синтаксичні дієслівно-іменникові конструкції (визнати потерпілим), лексичні стандарти (кримінальна справа) [6, с. 32].

На нашу думку, до стандартизованих термінологічних ознак варто відносити стійкі складні терміни типу кримінальна відповідальність, судові дебати, покази свідків. Стандартизованість таких термінів саме і обумовлена тим, що великого значення в цих словосполученнях набуває

моносимічність, завдяки наявності стійких незмінних елементів. Такі терміни вважаються неподільними, стійкими утвореннями. А це у свою чергу зумовлює їх використання не в будь-якій, а лише типовій, стандартній мовній ситуації.

У деяких дослідженнях стійкі звороти офіційно-ділового стилю називають фразеологізмами на підставі загальної властивості фразеологізмів позначати щось цілісне за значенням. При цьому наголошується на відсутності образності, експресивності, емоційного забарвлення у порівнянні з фразеологізмами художньої літератури, публіцистики, фольклору [7, с. 44].

На наш погляд, відносно стійких утворень в мові законодавства слід використовувати поняття юридичні кліше, а не фразеологізми. На тлі доволі розрізаних, уривчастих досліджень про специфіку мови законодавства юридичні кліше як лінгвістичний феномен - маловивчене явище. Крім того, що немає єдності поглядів на визначення поняття, недостатньо вивчена термінологія, відсутнє наукове обґрунтування методики досліджень.

Таким чином, юридичні кліше є функціонально обумовленими компонентами законодавчих текстів. Вони сприяють однозначності законодавчих положень, спрощують їх сприймання. На відміну від них штампи є свідченням примітивності мислення, невмінням чітко й послідовно висловлювати свої думки. Однак і штампи, і кліше на сьогодні доволі поширені і в юридичній літературі, і в усному професійному мовленні фахівців юридичної галузі.

Список використаних джерел

1. Алонцева Н.В. Лексико-граматические особенности текстов официально-делового стиля / Н.В. Алонцева // Вестник МГУ. - Сер. 1. Филология. - 2003. - № 11.
2. Артикуца Н.В. Мова права і юридична термінологія / Артикуца Н.В. - К., 2004.
3. Богославська М.О. Судова лінгвістична експертиза / Богославська М.О. - К., 2009.
4. Богуславський В.Ш. В защиту делового штампа / В.Ш. Богуславський // Русская речь. - 1968. - №6.

5. Горбачук Д.В. Структурно-семантичні типи стійких сполучень слів в офіційно-ділових текстах : Автореф. дис. канд. філол. наук. - К., 1997.

6. Ивакина Н.Н. Клише и штампы в речи юриста // Советская юстиция / Ивакина Н.Н. -1990. - № 2.

7. Сушко О.І. Фразеологія офіційно-ділового стилю / О.І. Сушко. - К., 2007.